

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL ICOMOS „PROTECȚIA ARHITECTURII POPULARE”*

Între 30 august și 7 septembrie 1971 a avut loc în R. S. Cehoslovacă simpozionul internațional cu tema „Protecția arhitecturii populare”, organizat de Comitetul Cehoslovac ICOMOS, sub auspiciile Comitetului Executiv Internațional al acestui organism și ale Centrului Internațional de Documentare pentru Protecția Monumentelor UNESCO-ICOMOS, creat recent, cu sediul la Paris.

La lucrările acestui for științific de prestigiu au luat parte peste 150 de specialiști în domeniul arhitecturii populare din Bulgaria, Canada, Cehoslovacia, Danemarca, Elveția, Franța, R. D. Germană, R. F. a Germaniei, Italia, Iugoslavia, Grecia, Belgia, Luxemburg, Olanda, Polonia, România*, Spania, Mexic, Ungaria, U.R.S.S.

Programul simpozionului a cuprins două sesiuni de referate și comunicări științifice, alternate cu excursii documentare în diferite centre cu bogate tradiții în domeniul arhitecturii populare.

*

Simpozionul a început cu vernisajul expoziției „Arhitectura populară în Cehoslovacia”, cu care prilej participanții au putut să cunoască principalele realizări obținute de R. S. Cehoslovacă în domeniul ocrotirii monumentelor de arhitectură populară.

Programul a cuprins circa 40 de comunicări și referate, grupate în patru secții, în funcție de tematica abordată. În primele trei secții au fost abordate probleme variate, privind protecția arhitecturii populare în diferite țări, procedeele aplicate, măsurile preconizate, realizări ale cercetărilor în domeniul arhitecturii populare etc., iar în a patra secție, planificată în etapa a doua care s-a ținut la Brno, s-au prezentat teme legate de protecția arhitecturii populare în muzee în aer liber.

Prof. Piero Gazzola (Italia), președintele Comitetului internațional ICOMOS și prof. arh. Emanuel Hruska, președintele Comitetului cehoslovac, au adus în numele ICOMOS-ului salutul călduros adresat tuturor participanților la Simpozion.

Dintre referatele și comunicările susținute în cadrul primei etape menționăm: Antonio Alomar (Spania), „Arhitectura populară urbană și rurală din regiunea Ibiza”; J. Jančár (Cehoslovacia), „Concepția monumentologică și muzeologică privind protecția arhitecturii populare”; J. Beneš (Cehoslovacia), „Importanța arhitecturii populare în educație”; Vlastimil Vinter (Cehoslovacia), „Cooperarea între disciplinele științifice în domeniul protecției monumentelor de arhitectură populară”; K. Baumgarten (R. D. Germană), „Arhitectura noastră populară, un document istoric important”; J. Mjartan (Cehoslovacia), „Evoluția spațială a locuinței în Slovacia Orientală”; Nikolaos Moutsopoulos (Grecia), „Protecția arhitecturii populare”; L. Varga (Ungaria), „Probleme privind protecția arhitecturii populare în rezervații istorice”; V. Samoilovici (U.R.S.S.), „Arhitectura populară din Ucraina” și altele. În cadrul secțiilor a doua și a treia au fost susținute comunicările: Roberto Freddy (Italia), „Propuneri de inventariere bibliografică a arhitecturii populare locale și naționale”; Ștefan Stankov (Bulgaria), „Construcții monumentale de arhitectură populară în Bulgaria”; Ivan Vangelov (Bulgaria), „Documentația și inventarierea monumentelor de arhitectură națională și elementele complementare din cultura materială în Bulgaria”; M. Ghschwend (Elveția), „Casele rurale din Elveția” etc. După epuizarea comunicărilor din primele trei secții au avut loc ample discuții la care s-au făcut și o serie de propuneri valoroase în legătură cu măsurile pe care ICOMOS trebuie să le adopte pe plan inter-

național, privind mai buna organizare a activității în domeniul protecției monumentelor de arhitectură populară.

Foarte mulți vorbitori s-au referit la problema întocmirii unei enciclopedii a arhitecturii populare pe plan mondial. Prof. I. V. Makovečki (U.R.S.S.) a propus ca ICOMOS să militeze pentru unificarea metodelor de inventariere a monumentelor de arhitectură populară, introducerea unor forme unice de evidență etc.

Discuțiile au mai subliniat importanța deosebită a organizării unor cercetări complexe, la care să ia parte specialiști din mai multe discipline (arhitecți, istorici, etnografi, sociologi, arheologi, statisticieni, geografi, folcloriști etc.). Ideea protecției arhitecturii populare în așezări-rezervații a fost susținută de prof. Maria Znamierowska Prüferova, care printre altele a arătat că și în Polonia se acordă o deosebită atenție acestui mod de păstrare a monumentelor de arhitectură populară. Discuțiile au arătat că metoda protecției monumentelor de arhitectură populară „in situ” trebuie să fie extinsă pe plan internațional, că trebuie să se acorde atenție atât metodei protecției arhitecturii în așezări-rezervații, cât și păstrării monumentelor separate, a căror ocrotire în locurile lor de origină le asigură o viață mult mai îndelungată.

Printre obiectivele de interes istorico-arhitectural vizitate în R. S. Cehoslovacă, menționăm: așezarea rurală Vlcolineč, situată în munții Malino Brdo la altitudinea de 700–800 m, în apropiere de orașul Ružomberok, cu un profil economic pronunțat pastoral, locuitorii ocupându-se și astăzi cu creșterea vitelor și exploatarea lemnului. Primele mențiuni scrise despre această așezare se referă la secolul al XI-lea. Majoritatea construcțiilor sunt din lemn, în stilul arhitectonic tradițional, cu acoperiș din șindrilă în două sau trei ape. Întreaga așezare a fost inclusă în categoria rezervațiilor de arhitectură populară, urmînd ca patrimoniul de monumente – case de locuit, construcții anexe, biserici, troițe etc. să fie conservate „in situ”. La fel a fost declarată rezervație de arhitectură populară, o parte a comunei Hervartov din Slovacia răsăriteană, cuprinzînd o serie de construcții vechi: case de locuit construite din birne, cu acoperiș de paie, o serie întreagă de hambare, cămări, pivnițe, grajduri, șuri ș. a., printre care o biserică de lemn din anul 1593, în stilul gotic specific regiunilor carpatice, supusă apoi unor renovări prin anii 1650–65. Pictura acestui monument este originală, aparținînd sec. XVI–XVII. Ea a fost supusă ulterior unor lucrări de restaurare.

Printre monumentele de arhitectură populară preconizate a fi transferate din locul lor inițial în alte zone cu un mediu înconjurător identic acestuia, se numără și o biserică veche de lemn de mari proporții, din comuna Paludza, regiunea Liptovski Mikulaš. Întreaga așezare va fi strămutată în alt loc pentru a elibera terenul viitorului lac de acumulare al Hidrocentralei Liptovska Mara. Biserica datează de la sfîrșitul sec. al XVI-lea, începutul sec. al XVII-lea și a fost supusă unor restaurări masive în sec. XVIII și XIX. Pictura originală executată direct pe lemn s-a păstrat în întregime și în prezent se întocmește documentația corespunzătoare pentru ca întregul edificiu cu pictura originală să fie strămutat într-un mediu asemănător, aplicîndu-se măsurile de protecție necesare pe timpul transferării. Biserica va fi remontată într-o zonă în apropierea comunei Pribilina, de-a lungul unei artere de intensă circulație și larg interes turistic, ce duce spre stațiunile de odihnă și agrement din munții Tatra. Se are în vedere ca noul loc să fie identic cu cel inițial din punct de vedere al peisajului și al configurației geografice, fiind accesibil pentru vizitarea zecilor de mii de vizitatori din țară și din străinătate.

Tot în Slovacia orientală a fost vizitat orașul Bardejov, localitate de importanță istorică deosebită, cu multe construcții monumentale vechi. Orașul, avînd o populație de circa 50 000 locuitori, va sărbători în anul 1972, a 750-a aniversare a existenței sale documentare. În piața centrală a orașului sînt numeroase clădiri vechi în stil gotic timpuriu, cu unele elemente ale stilului Renașterii, adăugate ulterior. Printre acestea se numără localul vechii primării, catedrala gotică și numeroase alte clădiri supuse în prezent unor lucrări de restaurare și readucere la stilul și forma inițială.

În Slovacia au mai fost vizitate două muzee de arhitectură populară în aer liber, cum sînt Muzeul arhitecturii populare din orașul Martin („Slovačke muzeum v prirode”), organizat pe o suprafață de 15–18 ha și care se dezvoltă ca un „parc-muzeu”, tinzînd să reprezinte întreaga Slovacie. Muzeul cuprinde complexe gospodărești (case de locuit, construcții anexe), precum și monumente publice și instalații tehnice, în mare majoritate din lemn. Muzeul funcționează în prezent ca o filială a Muzeului Național Slovac din Bratislava, urmînd ca în viitor să devină o instituție de sine stătătoare. Parcul-muzeu din Martin numără în prezent circa 40 construcții, deja amplasate pe teritoriul rezervației.

La 6 km de orașul Bardejov, în stațiunea climaterică Bardejovske Kupele a fost vizitat Muzeul de etnografie cu două secții, una pavilionară și cealaltă în aer liber („Muzeum ľudovej architektury”), amplasate pe o suprafață de circa 17 ha și care are reconstruite 22 obiective muzeale (complexe gospodărești împreună cu inventarele lor, două instalații tehnice și o biserică veche de lemn din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea). Muzeul, a cărui tematică are ca scop prezentarea istoriei arhitecturii populare din regiunea Sariš (Slovacia orientală), a fost înființat în anul 1963, și, cu excepția bisericii care este cea mai veche, celelalte construcții-monumente nu depășesc ca vechime sfîrșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea. Muzeul dispune și de o hală pentru tratarea chimică a materialului lemnos de diferite dimensiuni. În forma sa finală, muzeul va fi un adevărat parc-muzeu al arhitecturii și tehnicii populare din Slovacia orientală.

Programul etapei a doua a simpozionului a continuat cu ciclul de comunicări și referate din cadrul secției a IV-a, „Protecția arhitecturii populare în muzeele în aer liber”, în zilele de 6–7 septembrie, în orașul Brno, în sala de congrese a hotelului „Internațional”.

Tematica referatelor și comunicărilor din cadrul acestei secții a abordat cu precădere atât realizările obținute în diferite țări în domeniul dezvoltării rețelei de muzee în aer liber, cât și probleme teoretice privind principiile, metodele și procedeele aplicate în organizarea unor astfel de muzee.

Au fost susținute în total 13 referate și comunicări și anume: I. V. Makovečki (U.R.S.S.), „Principii teoretice și practice privind organizarea muzeelor de arhitectură populară în U.R.S.S.”; A. J. Bernet Kempers (Olanda), „Muzeele-Skansen, unele probleme generale”; Peter Michelsen (Danemarca), „Rezervații și muzee nordice în aer liber”; Toms Freddy (R. S. S. Estonia), „Înființarea unui muzeu eston în aer liber și protecția monumentelor de arhitectură populară în Estonia”; M. Gschwend (Elveția), „Înființarea unui muzeu în aer liber al Elveției”; Maria Znamierowska-Prüferova (Polonia), „Principii teoretice privind organizarea unui parc etnografic național la Zakopane”; Slobodan Zedevič (Iugoslavia), „Cu privire la concepția construirii unui etnoparc al Serbiei pe muntele Avala”; Juraj Korbačka (Cehoslovacia), „Organizarea unui muzeu în aer liber al mineritului în Banská Štiavnica”; Josef Turzo (Cehoslovacia), Muzeul în aer liber din Mar-

* Din R. S. România, au luat parte la Simpozion, pe linia ICOMOS, arh. Virgil Antonescu de la D.M.I., iar pe linia ICOM, Gh. Dinuță, de la Muzeul Satului.

tin), „Procedee tehnice privind organizarea unui muzeu al arhitecturii populare”; Gh. Dinuță (România, Muzeul Sotului), „Metode privind transferarea monumentelor de arhitectură și tehnică populară în Muzeul Sotului din București”.

Atât referatele, cât și dezbaterile pe marginea lor, au scos la iveală importanța organizării de muzee în aer liber, evidențându-se rolul lor în păstrarea acelor monumente, core, prin natura stării lor de conservare, nu mai pot fi păstrate in situ, sau acelea cărora mediul de origină nu le poate asigura condițiile corespunzătoare pentru păstrarea in situ. Mulți vorbitori au subliniat necesitatea asigurării unei colaborări mult mai strinse între specialiștii diferitelor țări, organizații în ICOMOS, cu specialiști organizați în cadrul ICOM, accentuând faptul că atât ICOMOS, cât și ICOM au sarcina ocrotirii monumentelor de arhitectură populară.

S-a subliniat necesitatea ca cele două organisme în colaborare cu UNESCO să asigure măsurile legislative și juridice pentru protecția arhitecturii populare pe plan internațional. Participanții la discuții au subliniat că în multe țări cu o industrie dezvoltată, monumentele de arhitectură populară sînt din ce în ce mai puține, datorită procesului de transformare continuă a aspectului general al localităților, că procesul de dispariție a multor valori de arhitectură populară este mult mai rapid decît în țările în curs de industrializare, unde tradițiile sînt și astăzi încă destul de puternice. În încheierea dezbaterilor, participanții la simpozion au adoptat în unanimitate Proiectul de rezoluție intitulat „Protecția monumentelor de arhitectură populară și a complexelor lor”.

Proiectul subliniază că o condiție esențială pentru asigurarea condițiilor corespunzătoare pentru protecția monumentelor, o constituie obținerea înțelegerii din partea autorităților de stat centrale și locale.

De asemenea, s-a subliniat necesitatea unei conlucrări strinse între ICOMOS și ICOM, în colaborare cu Centrul de Documentare creat la Paris, pe lângă UNESCO, precum și crearea pe lângă Comitetele naționale ICOMOS o unor comisii de lucru, core să elaboreze măsurile legislative și juridice ale protecției monumentelor de arhitectură populară.

Au mai fost vizitate de asemenea cîteva obiective istorico-arhitecturale de interes național, printre care: orașul-rezervație de arhitectură populară Štramberg din regiunea Moravia de Sud, oraș situat pe o colină în pantă. În localitate sînt multe edificii în stil popular, foarte multe fiind construite din lemn. Printre clădirile cele mai vechi din oraș menționăm localul vechii primării din centrul orașului și o fortăreață situată pe punctul cel mai înalt al orașului.

A fost vizitat de asemenea Muzeul etnografic în aer liber din orașul Rožnov (Valasske muzeum v prirode), alcătuit din două părți: partea cea mai veche este compusă din edificii monumentale din lemn, printre care o primărie, construcții care au aparținut foștilor meșteșugari, țirgoveți, mici industriași etc., o biserică veche de lemn, și porcul etnografic propriu-zis, unde sînt deja montate circa 30 obiective muzeale – gospodării întregi (case de locuit și construcții anexe cu inventarul lor), ateliere meșteșugărești și unele instalații tehnice. A fost vizitată și o hală pentru tratarea chimică a materialului lemnos. Noi om solicităm numeroase informații cu privire la metodele de transferare, conser-

vare și restaurare a patrimoniului, precum și condițiile de păstrare a obiectivelor muzeale, modul de funcționare. Au mai fost vizitate comuna Petrov din Moravia de Sud, unde se păstrează pînă astăzi numeroase pivnițe și crame, grupate pe ulițe întregi și preconizate a fi declarate rezervații de arhitectură populară, și alte obiective.

Multe din prevederile Rezoluției adoptate la Simpozion sînt de o deosebită importanță în vederea aplicării unor măsuri mult mai eficiente în păstrarea valorilor de cultură. Există și la noi în țară preocupări mai vechi pentru crearea unor rezervații de arhitectură și tehnică populară, în Maramureș, unde se păstrează multe aspecte tradiționale în forma, structura așezărilor, precum și pentru acele complexe gospodărești și instalații tehnice grupate pe părți de sot, sau înșiruite pe firul apei, cum sînt mările cu ciutură de la Topleț și Rudăria jud. Caraș-Severin, grupul de instalații tehnice de la Gura Riului jud. Sibiu ș.a.

Păstrarea pînă în zilele noastre în numeroase zone ale țării o multor vestigii de arhitectură și tehnică populară mult mai bine decît în alte țări ne întărește convingerea că, spre deosebire de țările unde astfel de opere ale culturii populare au dispărut și se depun eforturi susținute pentru păstrarea celor care au rămas și reconstituirea celor dispărute, la noi există toate condițiile pentru a lua din timp măsurile de protecție care se impun. Pentru aceasta va fi nevoie să fie elaborate unele măsuri legislative și juridice care să asigure conservarea și păstrarea în bune condiții a monumentelor de arhitectură populară, atât in situ, cât și în rețeaua de muzee în aer liber, care o cunoscut a more inviorare în ultimii ani.

Arh. V. Antonescu, Gh. Dinuță

PROIECT DE REZOLUȚIE PRIVIND PROTECȚIA MONUMENTELOR DE ARHITECTURĂ POPULARĂ ȘI A COMPLEXELOR LOR

Participanții la Simpozionul Comitetului internațional pentru monumente și protecția arhitecturii populare, organizat de Comitetul cehoslovac ICOMOS, care s-a ținut în munții Tatra Superioară și în orașul Brno din 29 august pînă în 7 septembrie 1971, aduc calde mulțumiri reprezentanților cehoslovaci precum și Comitetului național de organizare pentru primirea cordială și prietenească, își exprimă satisfacția sinceră față de amploarea studierii și a rezultatelor evidente în conservarea monumentelor de cultură, cu o deosebită satisfacție constată marea atenție acordată de toate părțile popoarelor ceh și slovac, muncii de conservare și folosire în comun a moștenirii culturale.

Luînd cunoștință de nivelul înalt al referatelor prezentate, participanții la Simpozionul la core, pentru prima dată s-au întîlnit lucrătorii protecției monumentelor, organizații în ICOMOS, cu lucrătorii din muzee organizați în ICOM, cunoscînd pericolul care amenință continuu monumentele de arhitectură populară, ca urmare a dezvoltării impetuoză a civilizației tehnice și industriale, în mod unanim au ajuns, pe baza analizei situației existente, la următoarele concluzii:

1. Toate monumentele de arhitectură populară, ansamblurile și complexele întregi, fiind documente importante ale dezvoltării sociale, o expresie vie a capacităților creatoare ale poporului și unul din izvoarele principale ale diferitelor domenii ale științei, reprezintă o parte componentă a moștenirii culturale. Pentru aceasta, o datorie internațională și o obligație morală a fiecărui stat o constituie grija susținută pentru păstrarea și includerea lor organică în viața actuală a societății. Îmbinarea armonioasă a valorilor istorice și componente ajută la creșterea nivelului cultural al mediului care înconjoară pe om și stimulează continuitatea în domeniul conștiinței naționale.

2. Monumentele de arhitectură populară sînt o expresie specifică a culturii țării în care sînt create și reprezintă în sine valori neprețuite. Participanții la simpozion se

adresează de aceea tuturor reprezentanților din toate țările membre ale UNESCO, precum și din toate celelalte țări, în special, în regiunile în curs de dezvoltare, ca, în decursul asigurării progresului tehnic și economic, să nu admită lichidarea nemiloasă a acestor manifestări specifice de cultură națională.

3. Monumentele de arhitectură populară reprezintă o importantă bogăție materială. În cadrul turismului, ele stimulează perceperea și înțelegerea reciprocă între popoare și în același timp pot fi un izvor însemnat de venituri financiare. Turismul totuși, trebuie orientat în așa fel ca nici monumentele de cultură și nici cele ale naturii înconjurătoare să nu sufere din punctul de vedere al valorii și moștenirii culturale.

4. Păstrarea și creșterea valorii sociale a monumentelor. Complexitatea sarcinii, care depinde numai de instituțiile de ocrotire a monumentelor. Complexitatea sarcinii, care include de asemenea ocrotirea mediului natural și vital, cere o colaborare multilaterală a tuturor factorilor care participă la aceasta (de planificare, construcții, din agricultură, finanțe etc).

5. Păstrarea monumentelor de arhitectură populară este necesar să se efectueze pe o bază științifică interdisciplinară, la un nivel tehnic corespunzător prin participarea specialiștilor din domeniile respective. Este necesar să se asigure formarea acestor specialiști în instituții de învățămînt superior și în diferite grade de studiu și să se aibă în vedere ca programa de învățămînt să includă o problemă largă a domeniului.

6. Monumentele de arhitectură populară sînt indisolubil legate de formele de relief și mediul în care ele au apărut. Această împrejurare este primordială și de aceea este necesară protecția lor intactă „in situ”, anume, în primul rînd prin crearea de rezervații și separarea zonelor de protecție. În toate cazurile cînd protecția monumentului la locul inițial în mod absolut nu va fi posibilă, în mod principal poate fi admisă transfera-

rea lui cu condiția ca noul loc să fie stabilit în aceeași regiune geografică și într-un mediu analog. În cazuri concrete este de dorit și o colaborare a lucrătorilor și instituțiilor de protecție a monumentelor cu muzeele.

Așezărilor istorice, care constituie un element important al reliefului, este necesar atât din punct de vedere teoretic cît și practic să li se acorde atenția cuvenită ca și complexelor istorice ale orașelor, prin respectarea strictă a dezvoltării lor istorice și tuturor legăturilor cu mediul vital, avîndu-se în vedere și creșterea valorii lor și noul loc de folosire în societatea actuală.

7. Tendința de a păstra monumentele de arhitectură populară nu poate fi limitată numai la conservarea lor fizică, ci trebuie să fie îndreptată și la învierea lor funcțională.

Pentru aceasta este necesar ca în special instituțiile de protecție a monumentelor să caute noi posibilități de folosire a acestor monumente, ca prin acordarea ajutorului metodologic să se asigure supravegherea specială pentru ca toate acestea să favorizeze întoarcerea lor la viață, în așa fel ca să fie păstrate valoarea și caracterul lor.

8. O condiție de bază a păstrării monumentelor de arhitectură populară o constituie obținerea înțelegerii din partea reprezentanților organelor politice, o autorităților centrale, regionale și locale de stat, precum și atragerea atenției din partea păturilor largi ale poporului, mai ales o tineretului.

9. În scopul înfăptuirii acestor principii, participanții la Simpozion recomandă:

A. Comitetului Executiv al ICOMOS

I. Să se adreseze la UNESCO cu propunerea de o include problematica protecției monumentelor de arhitectură populară și o ansamblurilor lor în programul său de protecție a bunurilor de cultură, o învățămîntului școlar și extrașcolar și o dezvoltării științelor naturii și sociale;

II. Să introducă la UNESCO propunerea ca, prin intermediul ICOMOS-ului, să se elaboreze o recomandare internațională țărilor

membre pentru protecția monumentelor de arhitectură populară și ansamblurilor lor;

III. Să organizeze în cadrul organelor lor o comisie internațională de lucru pentru asigurarea studierii multilaterale și rezolvarea problemelor de protecție a arhitecturii populare și sprijinirea colaborării internaționale de caordonare și schimb de cunoștințe și experiență în acest domeniu;

IV. Se recomandă comitetelor naționale ale ICOMOS să organizeze astfel de comisii de lucru;

V. Să introducă în mod accelerat în circuit Centrul de documentare creat la Paris UNESCO-ICOMOS, iar în cadrul activității sale să se treacă în timpul cel mai apropiat la elaborarea metodicii studierii și inventa-

rierii monumentelor de arhitectură populară, ținând cont pentru aceasta și de rezultatele și recomandările Simpozionului internațional în problema măsurătorilor monumentelor, ținut în orașul Brno, Cehoslovacia, din 28 iunie pînă în 2 iulie 1971;

VI. În timpul cel mai apropiat să se treacă la elaborarea recomandării amintite la punctul A – II;

VII. Să se organizeze peste patru ani (1975) următorul Simpozion internațional privind protecția monumentelor de arhitectură populară și a ansamblurilor lor.

B. Tuturor țărilor membre ale UNESCO și celorlalte state:

1. Să acționeze în cadrul sistemului de protecție a monumentelor și în colaborare cu instituțiile științifice, pentru studierea și

inventarierea monumentelor de arhitectură populară;

II. Să editeze în scopul protecției monumentelor de arhitectură populară și ansamblurilor lor legile necesare precum și alte prevederi juridice și de drept și în același timp să creeze pentru aceasta condițiile corespunzătoare culturale, politice, economice, organizatorice și administrative;

III. Să dezvolte în mod efectiv înfăptuirea practică a protecției profilactice, a demontărilor în curs precum și conservarea și restaurarea monumentelor de arhitectură populară și a noului lor rol în societate.

Comisia pentru propunerea rezoluției Simpozionului

„Protecția Arhitecturii Populare”
6.9.1971

N. GRIGORAȘ — „INSTITUȚII FEUDALE DIN MOLDOVA. ORGANIZAREA DE STAT PÎNĂ LA MIJLOCUL SEC. AL XVIII-lea”, București, 1971

Apărută sub egida Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” în cursul anului trecut, lucrarea pe care încercăm să o prezentăm se adresează cu precădere cercetătorilor istoriei feudale a României.

Bazindu-se pe o bogată documentație de specialitate autorul caută să reia, beneficiind de imensul număr de documente publicate în ultimii ani și de o activitate științifică personală îndelungată și fructuoasă, câteva probleme ridicate de rezolvarea dată pînă acum unor aspecte ale instituțiilor feudale moldovenești.

De altfel, chiar în introducere, N. Grigoraș își avertizează cititorii că a căutat să prezinte și să discute funcțiile „instituțiilor de stat principale, organizarea lor, numai în aspectele care nu au fost cuprinse îndeajuns — după părerea noastră — în lucrările de sinteză, în monografiile sau în studiile publicate după anul 1944. Astfel, originea și evoluția domniei, asocierea la domnie și funcția ei politică nu le-am prezentat în lucrarea de față fiindcă au fost tratate pe larg în volumele al II-lea și al III-lea din tratatul de Istoria României și în lucrarea prof. Emil Virtosu „Titlatura domnilor români și asocierea la domnie în Țara Românească și în Moldova”. . . Am procedat în felul acesta a priori ca astăzi nu sîntem în situația de a aduce noi contribuții, care să poată fi publicate. Cercetările noastre s-au îndreptat, în schimb, asupra celorlalte funcții ale domniei, care nu au fost tratate deloc, prea succint sau eronat”.

Partea principală în economia lucrării este rezervată domniei, analiza acestei instituții debutind cu tratarea unor probleme care au reținut îndelung atenția cercetătorilor noștri. Este vorba de *domenium eminens* și de *domeniul domnesc (public)*.

Credem însă că în analiza categoriei de *domenium eminens* autorul ar fi trebuit să amintească măcar *darea calului și prădălica*, instituții care constituie argumente sigure pentru susținerea discuției.

Apoi, după ce trece în revistă, pe scurt, istoriografia domeniului domnesc, amintind principalele teorii emise asupra formării și evoluției sale, autorul tratează pe larg problema ocoalelor cetăților, curților domnești, târgurilor sau orașelor, ca și alte forme de grupare teritorială, insistînd asupra politicii de reducere și mai apoi de desființare a domeniului domnesc și evidențindu-i urmările, destul de grave pentru poziția autorității centrale.

Dacă pînă în a doua jumătate a secolului XVI domnitorii moldoveni au căutat cu insistență sporirea acestui fond funciar care le asigura o situație fermă în conducerea statului. Începînd, în special cu prima domnie a lui Petru Șchiopul atitudinea se schimbă, evident sub presiunea marii boierimi și a clerului, interesați, în general, în slăbirea puterii centrale.

Acest din urmă aspect se reflectă și în raportul dintre domnie și proprietatea funciară boierească sau mănăstirească, care deși ereditară, era condiționată de îndeplinirea unor obligații, conducătorul statului păstrîndu-și stăpînirea de drept asupra întregului teritoriu al țării.

Treptat, feudații încep o luptă susținută „...mai întîi pentru limitarea și mai apoi pentru anularea normelor care dădeau domnilor dreptul de a putea confiscă proprietatea funciară pentru înaltă trădare”.

În continuare, un întreg subcapitol este rezervat funcției judecătorești a domnitorului, reprezentantului puterii executive, a cărui sarcină principală era apărarea privilegiilor feudale.

„Ca șef al justiției întregului stat domnul nu numai că da exemplul, împărțind personal justiția, dar determina și hotăra procedura în cazurile neobișnuite pentru care nu existau dispoziții prevăzute în normele obiceiului pămîntului sau în pravile. De asemenea, domnul fixa competența, procedura, datele proceselor, cuantumul amenzilor potrivit hotărîrilor instanțelor inferioare”.

N. Grigoraș discută apoi, cu aceeași competență, imunitățile judiciare pe care șeful statului le putea acorda oricărui feudal, laic sau cleric.

Un alt subcapitol al lucrării analizează, pe larg, funcția fiscală a domniei. Folosind critic un bogat material de arhivă, făcînd ample referiri la materialele deja publicate, sint tratate probleme legate de organizarea visteriei, imunitățile și privilegiile fiscale ca și sistemul de impunere și percepere a dărilor.

Funcția militară a domnitorului și structura armatei se bucură de aceeași atenție.

„Datorită forței armate — arată N. Grigoraș — domnul și membrii clasei exploatare care-l sprijineau și-au impus autoritatea, voința, hotărîrile, putînd astfel obliga în primul rînd masele de țărani, să suporte plata unor noi contribuții sub forma de dări și să presteze munci gratuite”.

În acest context N. Grigoraș pune în discuție o problemă asupra căreia considerăm că trebuie să ne oprim. Este vorba de existența unor corpuri armate care depindeau sau nu direct de marii feudali care le mobilizaseră și înzestraseră, desigur, în numele domniei.

Autorul lasă să se înțeleagă că aceste oști nu au jucat nici un rol în viața politică a țărilor românești deoarece domnul era conducătorul suprem al armatei întregii țări, armată care îngloba, desigur, și cantingentele militare recrutate de boieri.

Pentru a fi mai clari vom recurge la un citat din lucrarea pe care încercăm să o prezentăm.

„S-a afirmat că și în țările românești au existat oști ale marilor proprietari funciari, distincte de oastea domnească, formate din locuitorii satelor lor, obligați să participe la războaie, în schimbul unor scutiri de obligații feudale și a folosirii pămîntului boieresc. O asemenea oaste ar fi depins numai indirect de domni, pe baza jurămîntului de credință datorat de vasal suzeranului.”

Se știe că marii proprietari funciari participau la războaie cu cetele lor proprii formate din membrii lor de familie, din slugile și subalternii lor, cînd îndeplineau o funcție publică, dar aceasta nu înseamnă că ei dispuneau de oști recrutate după criterii similare cu cele din occidentul Europei.

Dintr-o asemenea obligație a proprietarilor funciari, unii dintre ei mari dregători, nu

se poate trage concluzia că au existat în Moldova oști boierești, redutabile, care ar fi depins numai de voința membrilor clasei dominante. A susține aceasta înseamnă a nu ține seama de specificul feudalismului moldovenesc. În tot evul mediu, după întemeierea Țării Românești și Moldovei oastea a depins numai de domn, el fiind comandantul suprem. . . Nici o informație, nici un izvor intern sau extern, nu ne dă posibilitatea să constatăm existența unor armate feudale depinzînd de marii boieri, recrutate sau echipate de aceștia și permanent la ordinele lor”.

Chiar dacă nu sîntem de acord cu felul în care este tratată această problemă credem că ar fi fost oricum mai bine dacă autorul ar fi prezentat pe larg, cu citate eventuale, și opinia celorlalți cercetători care s-au ocupat de această problemă. Ne gîndim, spre exemplu, la Istoria Românilor, vol. II, pp. 335–338.

Considerăm că numai așa părerea autorului s-ar putea, eventual, susține. În continuarea primei părți a lucrării se prezintă unele aspecte privind componența și atribuțiile sfatului domnesc, marea adunare a țării, sfatul de obște, marii dregători și foștii dregători.

Tratînd componența sfatului domnesc, Nicolae Grigoraș scrie următoarele:

„Obișnuit domnitorul își alegea membrii sfatului dintre rude, mari proprietari, dregători și comandanții armatei sau ai trupelor din garnizoana reședinței domnești. . . Membrii sfatului nu erau remunerați pentru funcția pe care o îndeplineau, consiliul lor considerîndu-se, după normele dreptului feudal, ca o obligație față de șeful statului. . .”

În acest context considerăm că o precizare trebuia făcută deoarece problema în discuție este prezentată eliptic. Ne gîndim la faptul că marii dregători realizau cu, știrea și asentimentul domniei, substanțiale beneficii din slujbele care le erau încredințate. Chiar autorul vorbește la pagina 254 despre „... veniturile marelui logofăt din îndeplinirea atribuțiilor”.

Partea a doua a lucrării este consacrată instituțiilor locale din ținuturi, orașe și sate.

Dorim să atragem atenția asupra capitolului în care sint tratate instituțiile de conducere ale orașului medieval. Autorul a reușit să sintetizeze principalele aspecte legate de dregătorii orășenești (șoltuzi, pîrgari, județi) la care adaugă sfatul bătrînilor și adunarea generală a membrilor întregii comunități, instituții mai puțin discutate în literatura de specialitate din ultimii ani.

MIRCEA DUMITRESCU

Observație:

La pagina 3 primul alineat punctul 6 se renumunță la ultima frază și la sfîrșitul alineatului 2 se adaugă: „La protecția arhitecturii populare este necesară colaborarea lucrătorilor din domeniul protecției monumentelor cu muzeele”